

373.3/.4(497.11)"1804/1813"
371(497.11)"1804/1813"

Нинослав С. Станојловић¹
професор историје
Основна школа „17. октобар“
Јагодина

ШКОЛСТВО У ЈАГОДИНСКОЈ НАХИЈИ ЗА ВРЕМЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА (1804 – 1813)

Сажетак: Први српски устанак (1804-1813) био је и оружана борба за национално ослобођење и историјски догађај са изразитим особинама грађанске револуције, која је водила ка стварању нове државе, у датим околностима. Организовањем устаничке власти указала се потреба за великим бројем писмених људи, тако да је било нужно оснивање школских установа. Иако је још у нацрту о Правитељствујушчем совјету из 1805. године предвиђено и формирање Попечитељства просвешченија, који би тај задатак извршио, тек две године касније, за време затишја, доћи ће до конкретне реализације те намере. Школе су отворане у нахијским средиштима, али и по већим селима. Захваљујући свом геостратегијском положају и привредном значају, Јагодина је као нахијско место, у периоду од 1806. до 1808. године, била препуна избеглица из јужних српских крајева, углавном трговаца и занатлија, па се отварање школе само наметнуло. У таквим околностима, основана је 1808. године прва основна, тзв. мала школа. Оскудна архивска грађа вели да је први учитељ био Јован Павловић, док је према Вуку Караџићу то место заузимао извесни Андрија из Карловаца. Осим у Јагодини, у Јагодинској нахији за време Првог српског устанка, постојале су мале школе у Великој Дренови и Белушићу. Пропању устанка све су угашене.

Кључне речи: Јагодинска нахија, Први српски устанак, школство, мале школе, учитељи

Први српски устанак, започет на Сретење 1804. године, није био само борба за национално ослобођење, већ је имао и карактеристике грађанске револуције, која је по мудром немачком повесничару Леополду Ранкеу, названа српском револуцијом, окончаном на Ђурђевдан 1835. године.

¹ stenakamen@gmail.com

У току десетогодишњег трајања устанка, стварале су се и прве српске политичке, привредне, културне и просветне установе, а после великих победа 1806. године, развија се и цивилни управни апарат, успостављају судови и оснивају школе.

Управо је посебна пажња посвећивана систематском развоју просветних институција, јер је ширење органа устаничке власти изискивало већи број писмених људи. А у Србији, до тада, како пише умни Вук С. Караџић „*на сто села, био је један писмени чоек*“.

У нацрту о Правитељствујушчем совјету из 1805. године, међу попечитељствима било је предвиђено и оснивање попечитељства за „*свјашчанство и просвешченије вилаетско*“, под којим су се налазили манастири, цркве, школе и учитељи, са задатком да „*носи бригу и да мотри на рад свјашченика, учитеља ... и на све што васпитанију треба*“. (Ћунковић С. 1970: 5-8 ; Јовановић Н. 2007: 47-51 ; Петровић М. 1980: 9-11 ; Караџић С. В. 1985: 200)

И поред бројних неповољних околности и ратног стања, број основних школа од 1806. године је непрестано растао, тако да је до краја устанка било укупно 40 основних школа, са око 1500 ученика. И о томе свестрани Вук С. Караџић пише : „*За владе Црног Ђорђија у Србији биле су постављене школе готово по свима варошима и градовима, а и по гдекојим селима*“. То потврђује и поуздани историк Лазар Арсенијевић Баталака, речима „*али сад, почетком ове 1808. године, не само у Београду, него и у другим варошима, паланкама, па и многим јаким сеоским општинама, отвориле су се и подигле школе, наравно како се гди могло*“.

Јагодина је, захваљујући свом геостратегијском положају и привредној снази, иначе и седиште истоимене нахије, за време устанка била значајније место.

Ослобођена још у марту 1804. године, Јагодина је била јако упориште устаничке војске, која је спречавала продор Турака у централну Србију. Од 1806. године, када су се борбе преместиле јужније, Јагодину насељавају бројни трговци и занатлије, избегли од ратних дејстава, тако да је у овој српској вароши, у време краткотрајног затишја на фронтима 1808. године, било пописано чак 1000 домова.

У таквим околностима у Јагодини се, почетком 1808. Године отвара основна, односно мала школа, како се тада звала. Настава у малим школама трајала је три године, а разреди су добијали називе по главним школским предметима, тако да су постојале класе буквараца, часловаца и псалтираца.

Школске књиге биле су ретке и долазиле су из Војводине, као и већина учитеља. Учители су морали да се, осим рада са ученицима, ангажују и на просвећивању народа, односно да *„почитују добре народне обичаје и уобште развијају благодиклоник однос народа према труду... у имене обите ползе“*.

Оскудна архивска грађа из овог периода вели да је први учитељ у јагодинској малој школи био Јован Павловић, из *„прека“*. О њему сазнајемо из молбе датиране 4.августа 1818. године и упућене кнезу Милошу Обреновићу, којом тражи учитељско место *„негде у Србији“*, наводећи да је као *„стари дјетоучитељ“* уназад преко двадесет година службовао по разним местима, а од 1808. године и у Јагодини.

Према Вуку Караџићу, први јагодински учитељ је извесни Андрија из Карловаца, који је у Србију прешао 1807. године. Био је прво учитељ код неког кнеза у селу Жупанцу, у Београдској нахији, одакле је, због крађе побегао у Београд. Ту је једно време, по препоруци Доситеја Обрадовића, пратио Алексу, Карађорђевог сина, у Велику школу. Исте 1808. године дошао је у Јагодину за учитеља. Наредне 1809. године због неке свађе био је кажњен батинама, по наредби Младена Миловановића, тадашњег председника Правитељствујушћег совјета, да би убрзо због крађе пушака од Марије, жене Хајдук Вељкове, коју је овај јунак *„настанио“* у Јагодини (да би живео са Чучук Станом), учитељ Андрија побегао у Банат. (Цветић Ј. Е. 1910: 3-4 ; Јовановић Д. 2010: 22-24 ; Јанковић Б. М. 1954: 15 ; Караџић С. В. 1954: 83)

Вредни полиграф Андра Гавриловић нам саопштава да је, према усменим изворима у *„годинама око половине устанка“* у Јагодини постојала школа, која је била на гласу због учености свог учитеља, коме не наводи имене. Према ретким писаним изворима, које објављује трудољубиви учитељ Милош Б. Јанковић, имене тог учитеља било је Јован Војиновић. Он је најпре био учитељ у селу Белушићу, *„у кнежини левачкој, наије јагодинске“*, а затим и у Јагодини, где је дочекао и 1815. годину. Био је хваљен, због своје школске спреме.

После пропасти Првог српског устанка 1813. године, све школе у Србији, а самим тим и у Јагодинској нахији, престају са радом. У датом раздобљу од 1804., односно 1808. до 1813. године, осим школе у Јагодини, у нахији су постојале школе у Великој Дренови и Белушићу. Оправдано претпостављамо да је Белушић имао школу и пре Јагодине и да је она била затворена, због преласка учитеља из тог села у Јагодину.

На крају, као својеврсни закључак, следи цитат из поздравног говора Карађорђа Петровића, на отварању Велике школе 1808. године. Врховни вожд, обраћајући се присутним ученицима, између осталог рекао је и следеће : „ ... *Слушајте ви ваше учитеље и почитујте их. Ја њих не разликујем од мојих војвода. Учитељ и војвода преда мном су равни*“. (Гавриловић А. 1903: 58, 65 ; Јанковић Б. М. 1954: 11 ; Јовановић Д. 2010: 25 ; Петровић М. 1980: 13-15).

Устаничке 1808. године, за време затишја на фронтима, оснива се у Јагодини прва основна, тзв. мала школа, не само као резултат потребе српских власти за већим бројем писмених људи, него пре свега, као племенита намера тадашњих јагодинских трговаца и занатлија, да својој деци обезбеде елементарно образовање. Као први учитељи у овој школи помињу се Јован Павловић и Андрија из Карловаца. Пропашћу устанка 1813. године угашене су све три мале школе на територији Јагодинске нахије, у Јагодини и селима Белушићу и Великој Дренови.

Објављени извори

1. Петровић М. (1980): *Школство у Србији 1804-1918. Документи и казивања*, Београд.

Литература

1. Гавриловић А. (1903): *Народне школе у Србији 1803-1815*, Београд.
2. Јанковић Б. М. (1954): *Школа и просвета за време Првог српског устанка*, Београд.
3. Јовановић Д. (2010): *Основне школе у Јагодинском округу до 1850. године*, Јагодина.
4. Јовановић Н. (2007): *Школа у српском друштву XIX века*, Ниш.
5. Карацић С. В. (1954): *Из историје Првог српског устанка*, Београд.
6. Карацић С. В. (1985): *Историјски списи*, Београд.
7. Цветић Ј. Е. (1910): *Јагодинска основна школа до 1850. године*, Београд.
8. Ћунковић С. (1970): *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд.

Ninoslav Stanojlović
Summary

The starting of the First serbian uprising striving for creation of free national state brought to further disintegration. The new layer of military commanders had specific influens on development of educational system. Many dukes, and other individuals, initated opening of schools in their counties. In 1808 schools were opened in Jagodina, Belusić and Velika Drenova.

